

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

*Кафедра економічної та соціальної географії
Кафедра географії України
Кафедра крайнознавства та туризму
Кафедра фізичної географії та геоекології*

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник декана
з навчальної роботи **Володимир ПАСЬКО**

« 12 » 12 2025 року

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА З ОСНОВ ПОЛЬОВИХ
ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
для студентів**

галузь знань С Соціальні науки, журналістика,
інформація та міжнародні відносини
спеціальність С6 Географія та регіональні студії
освітній рівень бакалавр
освітня програма Економічна географія

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2025/2026
Семестр	2
Кількість кредитів ECTS	6
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	диференційований залік

Викладачі: *Купач Тетяна Геннадіївна*, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України; *Запотоцька Вікторія Анатоліївна*, кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії; *Телещман Віктор Іванович*, асистент кафедри економічної та соціальної географії, доктор філософії з географії; *Діброва Іван Олександрович*, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії та геоекології, *Стафійчук Валентин Іванович*, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри крайнознавства та туризму

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. (_____) «__» 20__ р.
підпис ПІБ

на 20__/20__ н.р. (_____) «__» 20__ р.
підпис ПІБ

Київ – 2025

Розробники:

Запотоцька Вікторія Анатоліївна, кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії.

Стафійчук Валентин Іванович, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри крайнознавства та туризму.

Купач Тетяна Геннадіївна, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України.

Гринюк Олег Юрійович, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України.

Діброва Іван Олександрович, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії та геоекології

Телешман Віктор Іванович, асистент кафедри економічної та соціальної географії, доктор філософії з географії

ЗАТВЕРДЖЕНО

«20» 11 2025 р.

Завідувач кафедри

[підпис] проф. Костянтин МЕЗЕНЦЕВ

Протокол № 5 від «20» 11 2025р.

Схвалено науково - методичною комісією географічного факультету

Протокол № 10 від «11» 12 2025 року

Голова науково-методичної комісії [підпис] доц. Наталія КОРОГОДА.

«12» 12 2025 року

Вступ. За навчальним планом географічного факультету навчальну практику з **Основ польових економіко-географічних досліджень** *змістовну частину 1* студенти I курсу освітньої програми «Економічна географія» проходять у місті Києві; *змістовну частину 2* з відривом від теоретичного навчання, студенти I курсу освітньої програми «Економічна географія» проходять у м. Каневі Черкаської області на базі Канівського природного заповідника.

1. Мета практики – сформувати в студентів здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні навички у:

- дослідженні особливостей геолого-геоморфологічних, гідролого-кліматичних характеристик, рослинних асоціацій та основних типів ґрунтів, при обґрунтуванні схем та напрямів господарської діяльності людини;
- закріпленні теоретичних знань й опануванні навичок науково-практичної роботи як економіко- та політико-географічної, так і країнознавчої спрямованості, ознайомленні з методикою польових і камеральних робіт;
- закріпленні теоретичних знань й опануванні практичних навичок "читання" карти та орієнтування як за лінійними та точковими орієнтирами, так і компасом;
- дослідженні соціально-економічного розвитку регіону на прикладі міста Канева на основі використання методів польових економіко-географічних досліджень, аналізі статистичних матеріалів та первинної економіко-географічної та соціально-географічної інформації, сучасних теорій та методів дослідження містобудівних процесів із використанням комплексу міждисциплінарних даних та за умов недостатності інформації.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1. Успішне опанування дисциплін: «Суспільна географія (Human geography)», «Вступ до університетських студій», «Географічне країнознавство та краєзнавство», «Історична географія».
2. Вміти аналізувати особливості природних та суспільних процесів.

3. Анотація практики: Дана навчальна практика присвячена практичному закріпленню вмінь та навичок оцінки природного середовища та економічного і соціального розвитку міст і регіонів, набуттю навичок застосування методів польових досліджень, проведення спостережень, здійсненню географічних описів, проведенню анкетування жителів міста, оволодінню методиками складання анкети, проведення інтерв’ю, опрацювання анкет; набуттю компетентностей співробітництва і роботи у групі, улагоджуванні розбіжностей та конфліктів; оволодінні вміннями робити географічний опис та характеристики, проводити узагальнення та формулювати висновки, а також оформляти звіт, ілюструвати його.

4.Завдання практики полягає у:

- Формуванні практичних навиків студентів застосовувати знання у практичних ситуаціях в процесі "читання" карти в польових умовах, орієнтуванні на місцевості, аналізу просторово-часових параметрів організації природи, населення та господарства і взаємозв'язків між ними при закріпленні на практиці теоретичних знань та навичок наукової роботи і методики економіко-, природо- та політико-географічного дослідження, а також в процесі ознайомлення з особливостями функціонування місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування (ЗК 01);
- Здатності працювати автономно при дослідженні природних матеріалів та статистичних даних в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і звітувати про результати (ЗК 05).
- Здатності до абстрактного мислення, аналізу та синтезу при проведенні досліджень суспільно-географічних та природно-географічних явищ і процесів (ЗК 11).
- Здатності здійснювати збір, систематизацію, обробку даних суспільно-географічних та природно-географічних явищ і процесів з різних джерел, аналізувати і поширювати інформацію (ФК 06).
- Здатності проводити аналітико-статистичні, польові та лабораторні суспільно-географічні та природно-географічні дослідження та інтегрувати їх результати з теорією у послідовності: від спостереження до розпізнавання, синтезу і моделювання (ФК 08).

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність ^{1*})		Форми (та/або методи технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1	базові поняття з теорії географії та світоглядних наук, основні види географічної діяльності, їх поділ	практичне заняття,	оцінювання виконання окремих видів	5%

1.2	методики анкетування мешканців, методики складання анкет, проведення інтерв'ю, опрацювання анкет	<i>практичне заняття,</i>	<i>практичних робіт, оцінювання підготовки та презентації звіту</i>	5%
1.3	Знати і застосовувати теорії, парадигми, концепції та принципи при дослідженні рельєфу, дослідженні водних об'єктів, суспільно-географічних дослідженнях, польових краєзнавчо-географічних дослідженнях	<i>практичне заняття,</i>		5%
1.4	характерні риси соціально-економічного розвитку населених пунктів в Україні, особливості розвитку постіндустріальних міст, еволюцію поглядів на планування міст, економічну базу формування міст та регіонів	<i>практичне заняття,</i>		5%
1.5	Знати і пояснювати зміни в географічній оболонці з позицій концепції сталого розвитку, розвитку продуктивних сил та регіональної економіки, управлінні розвитком регіону, міського планування, картографуванні, краєзнавчо-географічних дослідженнях, дослідження рельєфу та водних об'єктів, фіксувати і пояснювати зміни у довкіллі з позицій концепції сталого розвитку, передбачати наслідки взаємодії природи і суспільства	<i>практичне заняття,</i>		5%
2.1	виконувати дослідження географічної оболонки та її сфер за допомогою кількісних та якісних методів аналізу просторово-часових параметрів організації природи, населення та господарства і взаємозв'язки між ними, встановлювати роль і місце України та її регіонів у сучасному світі в контексті політико-географічних чинників її розвитку, аналізувати й пояснювати особливості геопросторової організації рельєсу, природи, водних об'єктів, населення і господарства України, розуміти та пояснювати стратегію її сталого розвитку	<i>практичне заняття,</i>	<i>оцінювання виконання окремих видів практичних робіт, оцінювання підготовки та презентації звіту</i>	до 50%
2.2	впорядковувати і узагальнювати матеріали польових та лабораторних досліджень географічного картографування суспільно-географічних досліджень, дослідженнях рельєфу та водних об'єктів, польових краєзнавчо-географічних досліджень та інтегрувати їх від спостереження до розпізнавання, синтезу і моделювання	<i>практичне заняття,</i>		

2.3	застосовувати критичне мислення, застосовувати аналіз і синтез інформації, шукати, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел	<i>практичне заняття,</i>		
2.4	застосовувати прості кількісні та якісні методи при дослідженні геосистем і процесів в них	<i>практичне заняття,</i>		
2.5	Планувати дослідження, досліджувати, аналізувати матеріали польових та лабораторних спостережень, звітувати про їхні результати	<i>практичне заняття,</i>		
3.	комунікація: вироблення у студентів практичних навиків здійснення дослідження і вирішення актуальних проблем із застосуванням відповідних методів і прийомів отримання, зберігання й здійснення первинної обробки емпіричних даних та їх належного представлення за допомогою сучасних технічних засобів у вигляді причинно-наслідкового аналізу соціально-економічного розвитку	<i>практичне заняття,</i>	<i>оцінювання виконання окремих видів практичних робіт, оцінювання підготовки та презентації звіту</i>	<i>до 15%</i>
4 автономність та відповідальність: продемонструвати розуміння особистої відповідальності за професійні та/або управлінські рішення при:				
	аналізувати просторово-часові параметри організації природи, населення та господарства і взаємозв'язків між ними	<i>практичне заняття, дискусія, вирішення конкретних задач та ситуацій</i>	<i>Диференційований залік</i>	<i>до 10%</i>
	Здатність планувати час та управляти ним, застосовувати прості кількісні та якісні методи при дослідженні геосистем і процесів в них			
	Звітуванні за результати польових та лабораторних спостережень			

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

<i>Результати навчання дисципліни (код)</i>	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5
<i>Програмні результати навчання (назва)</i>					
ПРН02. Знати і застосовувати у професійній діяльності сучасні теорії та концепції просторового розвитку	+	+	+	+	+
ПРН05. Застосовувати загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціалізовані підходи і методи при вивченні просторових процесів з використанням даних польових досліджень, спостережень, картографічного та графічних методів, методів статистичного аналізу, моделювання та соціологічних опитувань	+	+	+	+	+
ПРН06. Використовувати інформаційні, геоінформаційні та комунікаційні технології для збору, обробки, аналізу, моделювання і поширення інформації про економічний, соціальний, культурний та просторовий розвиток					

ПРН07. Аналізувати та розробляти документацію з просторового планування	+	+	+	+	+
ПРН08. Здійснювати індивідуальні й командні дослідження у предметній області, робити обґрунтовані висновки та презентувати результати досліджень. Володіти навичками обміну знаннями, аргументації та демонстрації експертних знань і рішень науковій спільноті, а також неакадемічній аудиторії					

<i>Результати навчання дисципліни (код)</i>	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	3	4
<i>Програмні результати навчання (назва)</i>							
ПРН02. Знати і застосовувати у професійній діяльності сучасні теорії та концепції просторового розвитку	+	+	+	+	+	+	
ПРН05. Застосовувати загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціалізовані підходи і методи при вивченні просторових процесів з використанням даних польових досліджень, спостережень, картографічного та графічних методів, методів статистичного аналізу, моделювання та соціологічних опитувань	+	+	+	+	+	+	+
ПРН06. Використовувати інформаційні, геоінформаційні та комунікаційні технології для збору, обробки, аналізу, моделювання і поширення інформації про економічний, соціальний, культурний та просторовий розвиток	+	+	+	+	+	+	+
ПРН07. Аналізувати та розробляти документацію з просторового планування	+	+	+	+	+	+	+
ПРН08. Здійснювати індивідуальні й командні дослідження у предметній області, робити обґрунтовані висновки та презентувати результати досліджень. Володіти навичками обміну знаннями, аргументації та демонстрації експертних знань і рішень науковій спільноті, а також неакадемічній аудиторії	+	+	+	+	+	+	+

7. Схема формування оцінки

З дисципліни передбачено *диференційований залік*. Заняття проводяться у вигляді практичних занять, передбачено виконання індивідуальних та колективних завдань.

Питома вага результатів навчання у підсумковій оцінці за умови її опанування на належному рівні така:

- результати навчання – **1.1 – 1.5 (знання)** – до 25%;
- результати навчання – **2 (вміння)** - до 50%;
- результати навчання – **3 (комунікація)** - до 15%;
- результати навчання – **4 (автономність та відповідальність)** - до 10%

7.1 Схема формування оцінки:

	Критерії оцінювання	Кількість балів
1.	Звіт студентів про проходження навчальної практики	70
2.	Захист студентами виконаних завдань практики	30
	Разом	100

Форми і методи контролю. Протягом навчальної практики викладач безпосередньо спрямовує і контролює роботу студента як під час польових

досліджень, так і під час камеральної обробки матеріалів та виконання індивідуальних завдань.

Вимоги до звіту. Після закінчення практики кожна бригада подає звіт відповідно до запропонованої викладачем структури.

Підведення підсумків практики. Після перевірки поданого звіту за кожним видом практики окремо студенти його захищають. При цьому вони повинні продемонструвати певні прикладні знання за окремими змістовними частинами. Після цього викладач виставляє кожному студенту оцінку за практику. Звіти за окремими видами практик передаються на профільні кафедри.

Студенти **не допускається до підсумкового контролю** за відсутності звіту, що підтверджує виконання ними усіх завдань в межах навчальної практики.

Організація оцінювання: Контроль за результатами практики здійснюється керівником окремого виду практики за результатами оцінки звіту й усного опитування з врахуванням: оцінки рівня захисту практики, рівня підготовки та якості звітних матеріалів; презентації звіту з проходження практики.

Сумарна оцінка формується пропорційно до кількості кредитів за кожним модулем практики. При отриманні результуючої підсумкової кількості балів від 60 і вище студенту виставляється **зараховано**.

Загалом формування оцінки спирається на «Положення про організацію освітнього процесу у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» (друга редакція), що введено в дію наказом ректора № 170-32 від 11 квітня 2022 року.

7.2. Організація оцінювання:

Шкала відповідності оцінок

За національною шкалою	За 100-бальною шкалою
Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

8. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

№ п/п	Назва заняття	Кількість годин
ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА 1		
1	Заняття 1. Настановче заняття. Ознайомлення студентів з метою, завданнями та цілями практики, вивчення програми практики, проведення інструктажу з безпеки поведінки в умовах проходження маршрутів.	30
2	Заняття 2. Топографічна, спортивна та цифрова карта.	
3	Заняття 3. "Читання" карти в польових умовах.	
4	Заняття 4. Основи орієнтування: компас та лінійні орієнтири.	
5	Заняття 5. Камеральні роботи та підготовка звітів	
ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА 2. Частина 2.1		
1	Заняття 1. Настановче заняття. Ознайомлення студентів з цілями та завданнями практики, вивчення програми практики, попередній збір інформації про маршрути проходження практики, ознайомлення студентів зі схемами та структурою завдань за маршрутами	30
2	Заняття 2-3. Орієнтовний маршрут № 1 (пішохідний). Рекогносцирувальний маршрут, що передбачає закладання і опис навчального майданчику. Маршрут прокладено ділянками Канівських дислокацій в межах Канівського природного заповідника.	
3	Заняття 4-5. Орієнтовний маршрут № 2 (пішохідний) прокладено лучно-степовими ділянками лісових ландшафтів (в минулому агроландшафтами) Канівських дислокацій в межах Канівського природного заповідника – знеліснені ділянки під лучним різнотрав'ям.	
4	Заняття 6. Орієнтовний маршрут № 3 (автобусно-пішохідний) охоплює район Придніпровської височини та проходить околицями с. Степанці (Канівський район Черкаської області).	
5	Заняття 7. Орієнтовний маршрут № 4 (автобусно-пішохідний) охоплює район заплавлених та борової тераси Дніпра й прокладено в околицях с. Келеберда (Канівський район Черкаської області).	
6	Заняття 8-9. Орієнтовний маршрут № 5 (пішохідний) проходить територією Канівського природного заповідника та прилеглих господарств (Грунтовий округ Канівських дислокацій).	

7	Заняття 10. Камеральні роботи із використанням математичної обробки результатів та підготовка звітів	
Частина 2.2		
1	Заняття 1. Настановче заняття. Історичні аспекти формування території України, Черкаської області та Канівського району. Шляхи подолання наслідків тривалої колонізації	30
2	Заняття 2. Адміністративно-територіальний поділ та устрій України, Черкаської області та Канівського району	
3	Заняття 3. Адміністративна реформа в Україні: цілі і сучасний стан.	
4	Заняття 4. ЗМІ як засіб формування громадської думки	
5	Заняття 5. Партійно-політична система та діяльність громадських організацій на місцевому рівні	
6	Заняття 6. Політико-географічне значення творчості Т.Шевченка	
7	Заняття 7. Камеральні роботи із використанням математичної обробки результатів та підготовка звітів	
Частина 2.3		
1	Заняття 1. Настановче заняття. Ознайомлення студентів з цілями та завданнями практики, вивчення програми практики, попередній збір інформації про район проходження практики, ознайомлення студентів зі схемами та структурою складання типових характеристик економіко-географічних об'єктів	60
2	Заняття 2. Вивчення організації роботи на прикладі окремого промислового підприємства міста Ознайомлення з організацією роботи готельно-ресторанного комплексу міста	
3	Заняття 3. Вивчення музеїв міста. Проведення соціологічного дослідження мешканців міста та району.	
4	Заняття 4. Ознайомлення з організацією роботи місцевої влади. Вивчення системи управління міста та району.	
5	Заняття 5. Дослідження транспортної системи міста та приміської зони	
6	Заняття 6. Дослідження особливостей розміщення підприємств сфери обслуговування	
7	Заняття 7. Дослідження трансформацій планувальної структури міста.	
8	Заняття 8. Камеральні роботи із використанням математичної обробки результатів та підготовка звітів	
Частина 2.4		
1	Заняття 1. Інструктаж з техніки безпеки. Вступна лекція	30
2	Заняття 2. Геологія і орографія	
3	Заняття 3. Кліматичні умови та водні об'єкти	
4	Заняття 4. Ґрунтово-рослинний покрив і тваринний	

	світ	
5	Заняття 5. Житлові масиви, промислові зони та транспортна інфраструктура	
6	Заняття 6. Рекреаційні та природоохоронні об'єкти.	
7	Заняття 7. Камеральні роботи із використанням математичної обробки результатів та підготовка звітів	
	ВСЬОГО	180

Загальний обсяг **180 год.**

.

Змістовна частина 1.

Даний освітній компонент направлений отримати практичні навички "читання" карти та орієнтування як за лінійними та точковими орієнтирами, так і компасом.

Заняття 1. *Настановче заняття.* Ознайомлення студентів з метою, завданнями та цілями практики, вивчення програми практики, проведення інструктажу з безпеки поведінки в умовах проходження маршрутів.

Заняття 2. *Топографічна, спортивна та цифрова карта.* Топографічна карта та її властивості. У поєднанні з горизонталями умовні знаки відтворюють на топографічній карті місцевість з усіма її особливостями.

Умовні знаки стандартні і єдині за своїм виглядом, формою та кольором. Умовні знаки часто нагадують зображувані об'єкти або їх визначальні риси. Для топографічних та оглядово-топографічних карт умовні знаки тих самих предметів, як звичайно, однакові за формою та кольором і відрізняються здебільшого розміром. За призначенням умовні знаки поділяють на масштабні (контурні), позамасштабні та пояснювальні.

Під рельєфом розуміють сукупність нерівностей земної поверхні. Виділяють основні форми рельєфу: гора (горб), хребет, улоговина, сідловина, лощина (видолинок). Форми рельєфу мають такі основні орографічні лінії: вододіли, тальвеги, брівки та подошви. Орографічні лінії становлять скелет рельєфу і створюють уявлення про ступінь його розчленованості.

На топографічних картах рельєф зображають горизонталями, тобто замкнутими лініями, що проходять через точки місцевості з однаковою абсолютною висотою.

Спортивна карта. Особливості використання кольорів та відображення рослинності на спортивних картах. Умовні позначення на спортивних картах.

Сучасні цифрові карти: умовні позначення на картах, шари на картах, навігація за допомогою сучасних девайсів.

Заняття 3. *"Читання" карти в польових умовах.* Основні принципи «читання карти» в польових умовах від загального до конкретного. Знаходження свого місця на карті за допомогою площинних та лінійних орієнтирів, прив'язування до місцевості. Прийом «великого пальця» та згорнута карта – принцип полегшення «читання» карти.

Заняття 4 *Основи орієнтування: компас та лінійні орієнтири.* Компас як засіб визначення напрямку руху на карті. Визначення азимуту, рух за азимутом. Основні принципи орієнтування: від грубого до точного азимут; використання лінійних орієнтирів, принципи читання рельєфу.

Змістовна частина 2.

Частина 2.1

Практика розпочинається з інструктажу по техніки безпеки в умовах польових науково-дослідницьких експедицій, поведінки із обладнанням та спорядженням польових практик та ознайомчої лекції, під час якої викладач –

керівник практики знайомить студентів з програмою, загальними положеннями методики польового опису біоценозу та генетичного профілю ґрунту, та природних комплексів, порядком використання посібників, довідників, визначників тощо, методичних вказівок до практики, календарним планом практики, вимогами до ведення польових щоденників та складання звіту, заліку.

Базисом польової практики є польові пішохідні та автобусно-пішохідні маршрути, під час яких визначаються точки спостереження та закладаються дослідницькі майданчики і описуються об'єкти в їхніх межах.

У перший день під безпосереднім керівництвом і за участю викладача проводиться оглядовий маршрут і здійснюється перший опис дослідницького майданчика, таким чином, опановуються методичні та методико-технічні прийоми польового дослідження природних комплексів.

В наступні дні студенти описують точки спостереження в межах заздалегідь (рекогносціювання території практики) визначених маршрутів (під контролем викладача); в останній маршрутний день робочі бригади отримують самостійні завдання із закладання й опису майданчиків і об'єктів.

Щоденно після маршрутів виконується камеральна обробка матеріалів для звіту, формування гербарію, робота із відібраними зразками тощо.

За 10 польових маршрутних днів студенти описують від 5 до 10 дослідницьких майданчиків та об'єктів в їхніх межах. 2 камеральні дні практики присвячуються оформленню звіту, його захисту та складанню іспиту.

Під час маршрутів студенти отримують індивідуальні завдання по окремих етапах та складових елементах польової роботи. Індивідуальні завдання: кожен студент під час практики веде індивідуальний польовий щоденник, в якому описує щоденний маршрут практики (за встановленими вимогами), фіксує дані щодо дослідження об'єктів природного середовища, а також виводить основні результати камеральної обробки польових матеріалів. Кожен студент обов'язково опрацьовує самостійно усі елементи польової роботи. Виконані завдання та їх оцінка заносяться до окремої відомості і враховуються при визначенні загальної оцінки за практику.

Заняття 1. *Настановча лекція.* Настановчі положення до практики. Об'єкт, предмет, мета і основні завдання навчальної практики. Структура і взаємозв'язок з іншими навчальними практиками і дисциплінами. План проходження практики (польових і камеральних робіт). Система контролю і звітності.

Зміст і завдання польового природничо-географічного дослідження, його етапи. Методика польового дослідження природних комплексів: підготовчі роботи, рекогносцирувальні дослідження; опис еколого-географічних чинників формування природних комплексів; дослідницький майданчик - вибір місця, орієнтування, правила закладання і опису, опис геолого-геоморфологічних та клімато-гідрологічних особливостей, визначення рослинної асоціації;

грунтовий розріз – типи розрізів, місця, орієнтування, правила закладання і опису, діагностика ґрунтової відміни; форми польової фіксації даних.

Маршрут - оглядовий, ознайомчий. Закладання і опис навчального дослідницького майданчика.

Камеральні роботи. Зміст звіту з навчальної практики, вимоги до його оформлення. Опрацювання матеріалів першого польового дня, зафіксованих в індивідуальних польових щоденниках та бланках опису точок спостереження. Опрацювання відібраних зразків (відкладів, рослин та ґрунтів). Правила та методичні прийоми складання гербарію та створення ґрунтових моделей, геологічних колекцій.

ОРІЄНТОВНІ МАРШРУТИ ПРАКТИКИ

Під час проходження практики для отримання навичок польового дослідження природних умов та закріплення на практиці знань отриманих під час теоретичного навчання студенти мають здійснити ряд експедиційних маршрутів територіями, які підлягають вивченню.

Маршрути практики розроблені таким чином, щоб з найбільшою повнотою охопити різноманіття природних умов, які існують в межах району проходження практики.

Всі маршрути польової навчальної практики є пішохідними або автобусно-пішохідними і, традиційно, здійснюються в межах Канівського Придніпров'я із метою ознайомлення студентів із різноманіттям факторів, що прямо або опосередковано впливають на формування структури природних комплексів, виникнення, інтенсивність протікання природних процесів, диференціацію природних умов загалом.

Вибір ключових ділянок (точок опису) на маршруті передбачає можливість ознайомлення студентів з домінуючими природними комплексами Середнього Подніпров'я, як зональних (лісостепових), так і азональних та інтразональних (хвойно-широколистяних та хвойних; лучних заплавних та боліт).

Маршрути здійснюються у супроводі керівника практики. Кожен маршрут починається з підготовчих робіт, що проводяться на передодні виходу в маршрут і зосереджуються на детальному ознайомленні з науковою інформацією про територію проходження практики, яка міститься у спеціалізованих наукових виданнях та картографічних матеріалах. Користуючись отриманими відомостями проводяться рекогносціувальні роботи, обираються ключові ділянки та гіпотетично визначаються місця можливого закладання дослідницьких майданчиків на картах та схемах.

Безпосередньо в маршрутах відбувається корегування гіпотетично закладених ключових ділянок, здійснюються спостереження існуючих умов та за їхніми змінами в просторі, аналізуються екологічні фактори та напрямки утворення природних комплексів, здійснюються описи та, в окремих випадках, замальовки місцевості. Безпосередньо в маршруті здійснюється польове рекогносціювання та закладання майданчиків. Безпосередньо опис майданчиків

здійснюється в щоденниках та бланках спеціальної форми згідно із методикою польового дослідження.

Дослідницькі роботи на маршруті проводяться за допомогою спеціального експедиційного обладнання та спорядження:

- планшет із встановленим програмним забезпеченням та картографічними матеріалами та або планшет із польовим щоденником, картами, бланки опису дослідницьких майданчиків та об'єктів в їх межах;
- олівець;
- компас та або GPS - прилад;
- екліметр;
- мірна метрова стрічка;
- кишенькову лупу для детального дослідження морфологічних особливостей рослин, структурних елементів ґрунту, його пористості, новоутворень тощо;
- ніж для відбору гербарних зразків, зачищення стінок розрізів, виділення ґрунтових горизонтів, відбору зразків тощо;
- папка для зберігання гербарних зразків;
- штикова лопата для відкриття ґрунтового профілю,
- пляшка із дистильованою водою;
- пляшечка з дозатором із з 10%-им розчином соляної кислоти;
- мішечки (або паперові конверти) для зразків та бланки етикеток;
- брезент або поліетиленова плівка.
- фотоапарат.

Після повернення з маршруту підписані та зареєстровані зразки розкладаються й висушуються для проведення подальших лабораторних досліджень та звітних робіт. Спорядження після маршрутів необхідно почистити, за необхідності поповнити і підготувати для наступного маршруту.

Всі польові дослідження в межах існуючої програми практики здійснюються згідно із чинними нормами та правилами експедиційного вивчення природних умов. Природні комплекси та умови формування ПТК в маршрутах описуються та вивчаються за навчальною методикою апробованою спеціалістами кафедри географії України. Робота на маршрутах дозволяє студентам набути досвіду застосування порівняльно-географічного методу для вибору точок опису на маршруті, засвоїти методичні прийоми і навички опису майданчику.

Опис деяких із можливих маршрутів навчальної польової практики на базі Канівського природного заповідника (існують також розроблені маршрути які відповідають вимогам техніки безпеки та вимогам освітньої програми і які є альтернативою запропонованим в даній програмі)

Заняття 2. *Орієнтовний маршрут № 1 (пішохідний).* Рекогносцирувальний маршрут, що передбачає закладання і опис навчального майданчику. Маршрут прокладено ділянками Канівських дислокацій в межах Канівського природного заповідника. Під час проходження даного маршруту закладання майданчика прив'язується до фіксованих точок, місце закладання яких погоджується із науковою частиною заповідника. Дослідницькі

майданчики обираються вздовж схилової ділянки гори Мар'їна (від вододільної частини по схилу вниз до підніжжя схилу) вкритої свіжими грабовими (з домішками ясеню, клену, липи, в'яза) лісами на ясно-сірих лісових ґрунтах. Завданнями маршрутного дня є:

- засвоєння базових методичних прийомів польового вивчення природних комплексів;
- вивчення особливостей та правил роботи при дослідженні заповідних ландшафтів;
- визначення та опис умов формування широколистяних природних комплексів та відповідних факторів утворення структури природних комплексів в межах Канівських гір;
- опис існуючого стану угідь та оцінка небезпечних явищ ерозії, гумусової деградації, витоптування та ін., а також визначення заходів відновлення та охорони;
- визначення та обґрунтування ймовірних напрямків ландшафтоутворення – процеси, притаманні існуючим умовам, типи будови ландшафтних профілів;
- детальний опис та заповнення бланків польового опису;
- визначення повної назви природного комплексу;
- відбір зразків та фіксація зразків з кожної точки;
- закриття дослідницького майданчика відповідно до методики.

Заняття 3. *Орієнтовний маршрут № 2 (пішохідний)* прокладено лучно-степовими ділянками лісових ландшафтів (в минулому агроландшафтами) Канівських дислокацій в межах Канівського природного заповідника – знеліснені ділянки під лучним різнотрав'ям. Під час проходження маршруту № 2 закладаються й детально описуються дослідницькі майданчики прив'язані до фіксованих точок на вододільній ділянці, а також на привододільній частині схилу гори Мар'їної вкритою рослинними асоціаціями остепнених луків на дернових щебенюватих ґрунтах (на елювії сеноманських пісковиків). За задовільних погодно-кліматичних умов маршрут може бути подовжено до «Великого городища», що дозволить дослідити відновлені рослинні асоціації на сірих лісових окультурених ґрунтах (на ділянці де відбувається відновлення ландшафтів після припинення оранки). Завданнями, що виконуються впродовж маршрутного дня є аналогічними до завдань першого маршруту.

Заняття 4. *Орієнтовний маршрут № 3 (автобусно-пішохідний)* охоплює район Придніпровської височини та проходить околицями с. Степанці (Канівський район Черкаської області). Під час проходження даного маршруту студенти знайомляться із давньооалувіальною (першою надзапальною або боровою) терасою р. Росава й свіжими борами і суборами, підвищеними полого-хвилястими розчленованими рівнинами із культурною рослинністю та бур'яною флорою (агроландшафтами). Завданнями маршрутного дня є:

- відпрацювання базових методичних прийомів польового вивчення природних комплексів;
- визначення та опис умов формування природних комплексів та їхньої структури природних комплексів на лесовій терасі р. Росава;

- визначення та опис умов формування природних комплексів та їхньої структури на боровій терасі р. Росава;
- визначення та обґрунтування ймовірних напрямків ландшафтоутворення, залежно від літологічної основи, водних режимів, рослинного покриву, мікро- та мезорельєфу тощо;
- опис існуючого стану угідь та оцінка впливів антропогенної діяльності на природні комплекси території;
- опис впливу небезпечних явищ, пов'язаних з антропогенною (зокрема сільськогосподарською) діяльністю: ерозія, гумусова деградація тощо;
- детальний опис природних умов в межах дослідницьких майданчиків, заповнення бланків польового опису;
- визначення повної назви природного комплексу;
- відбір зразків та фіксація зразків;
- закриття майданчиків відповідно до методики.

Заняття 5. *Орієнтовний маршрут № 4 (автобусно-пішохідний)* охоплює район заплавних та борової тераси Дніпра й прокладено в околицях с. Келеберда (Канівський район Черкаської області). Під час проходження даного маршруту студенти вивчають давньоалювіальні (надзаплавні) тераси із сухими борами; знижені заплавні рівнини із вторинною лучною рослинністю та лучно-болотними й болотними угрупованнями, що сформувалися у старичних і притерасних зниженнях, лучні ландшафти центральної заплави, болотні ландшафти притерасних і старичних знижень. Завданнями маршрутного дня є:

- відпрацювання базових методичних прийомів польового вивчення природних комплексів;
- визначення та опис умов формування природних комплексів та їхньої структури на заплаві річки Дніпро;
- визначення та опис умов формування природних комплексів та їхньої структури на боровій терасі р. Дніпро;
- визначення та обґрунтування ймовірних напрямків ландшафтоутворення, залежно від літологічної основи, водних режимів, рослинного покриву, мікро- та мезорельєфу тощо;
- опис існуючого стану угідь та оцінка впливів антропогенної діяльності на розвиток рослинності та ґрунтів території (зокрема, пасовищна дигресія ландшафтів);
- опис впливу небезпечних явищ, пов'язаних з антропогенною (зокрема сільськогосподарською) діяльністю: ерозія, гумусова деградація тощо;
- детальний опис природних умов в межах дослідницьких майданчиків, заповнення бланків польового опису;
- визначення повної назви природних комплексів;
- відбір зразків та фіксація зразків;
- закриття майданчиків відповідно до методики.

Заняття 6. *Орієнтовний маршрут № 5 (пішохідний)* проходить територією Канівського природного заповідника та прилеглих господарств (Ґрунтовий округ Канівських дислокацій). Під час проходження даного

маршруту студенти вивчають ландшафтні відміни балкових комплексів Канівських дислокацій, зокрема під високопродуктивним вологолюбним лучним різнотрав'ям та умови їхнього формування. Точки спостереження закладаються в балці Вовчі Скоти: днище балки та підніжжя схилів гори Мар'їної. У випадку задовільних погодних умов маршрут може бути подовжено задля вивчення умов формування та морфологічних ознак сірих лісових оглеєних ґрунтів (наприклад, по тальвегу яру Меланчин потік) . Завданнями маршрутного дня є:

- відпрацювання базових методичних прийомів польового вивчення природних комплексів;
- визначення та опис умов формування природних комплексів та їхньої структури в балках та зниженнях;
- детальний опис природних умов в межах дослідницьких майданчиків, заповнення бланків польового опису;
- визначення повної назви природних комплексів;
- відбір зразків та фіксація зразків;
- закриття майданчиків відповідно до методики.

Частина 2.2

Заняття 1. *Настановче заняття. Історичні аспекти формування території України, Черкаської області та Канівського району. Шляхи подолання наслідків тривалої колонізації.* Дослідити політико-географічні особливості історії краю, акцентувавши увагу на змінах політичної карти, динаміці кордонів, політиці колонізаторів та їх впливі на сучасну політико-географічну свідомість мешканців регіону. Деколонізація, деросієфікація та декомунізація як необхідні складові нинішньої державницької політики. Аналіз ставлення місцевих мешканців до участі України в окремих інтеграційних та військово-політичних угрупованнях на основі проведеного опитування місцевих мешканців та особистого досвіду.

План заняття.

1. Етапи формування державної території України. Співвідношення етнічних та державних меж.
2. Формування території Черкаської області та Канівського району.
3. Наслідки тривалої колонізації українських земель та шляхи їх подолання.
4. Дослідження ставлення місцевих мешканців до відновлення історичної пам'яті народу, деросієфікації, декомунізації та подальшої інтеграції України в загальноєвропейські структури. Практичне заняття: скласти опитування, провести його та проаналізувати.

Заняття 2. *Адміністративно-територіальний поділ та устрій України, Черкаської області та Канівського району.* Внутрішня геопросторова будова України. Адміністративно-територіальний поділ та устрій Українських державних утворень і українських земель у складі інших держав у попередні історичні періоди. Формування сучасного адміністративно-територіального поділу України. Утворення Черкаської області і формування її АТП.

Необхідність реформування АТП і АТУ України. Варіанти реформування. Автономія Криму чи кримсько-татарська автономія? Критичний аналіз варіанту федералізації України. Проаналізувати політико-географічне положення Канівського району (Канівської громади), Черкаської області та України на даному етапі, використовуючи метод графів.

План заняття.

1. ПАП та ПАУ України в попередні періоди.
2. Формування сучасного ПАП та ПАУ України, Черкаської області та Канівського району.
3. Варіанти реформування ПАП України.
4. Політико-географічне положення України, Черкаської області та Канівського району. Практичне заняття із застосуванням методу графів для аналізу ПГП.

Заняття 3. *Адміністративна реформа в Україні: цілі і сучасний стан.*

Децентралізація управління та формування об'єднаних територіальних громад. Місцеве самоврядування: права і обов'язки об'єднаних територіальних громад (на прикладі Канева). Місцеве самоврядування: права і обов'язки місцевих громад на рівні окремого села (на прикладі Пекарів). Знайомство з роботою виконавчих органів влади на місці.

План заняття:

1. Цілі та завдання адміністративної реформи в Україні, Децентралізації.
2. Процес формування ОТГ на Черкащині та Канівщині.
3. Права та обов'язки ОТГ (на прикладі Канівської ОТГ; зустріч із представниками органів управління)
4. Права та обов'язки сільського старости. Місце села в структурі ОТГ (зустріч із старостою с. Пекарі)

Заняття 4. *ЗМІ як засіб формування громадської думки.* Провести політико-географічний аналіз місцевих ЗМІ: які політико-географічні проблеми України та світу найчастіше висвітлюються; про які держави і в якому контексті пишуть місцеві журналісти; яким чином публікації в місцевій пресі формують політико-географічну свідомість мешканців регіону та образи тих чи інших українських політиків, регіонів України, іноземних держав. Аналіз перцепційного сприйняття образів областей України та ключових держав.

План заняття.

1. Дослідити публікації у місцевій пресі на предмет політико-географічної тематики (практичне заняття).
2. Систематизувати відомості про окремих політиків, про яких пишуть місцеві ЗМІ.
3. Провести аналіз публікацій і їх вплив на формування образів окремих держав і регіонів України. Практичне заняття: провести опитування щодо перцепційного сприйняття держав і регіонів та виявити зв'язок із публікаціями в ЗМІ.

Заняття 5. *Партійно-політична система та діяльність громадських організацій на місцевому рівні.* Дослідження осередків загальнодержавних та

місцевих політичних сил і громадських організацій. Електоральна ситуація на місцевому рівні. Провести дослідження динаміки електоральних вподобань на місцевому рівні. Чинники, що впливають на електоральні уподобання місцевих виборців. Виявити головні відміни та пояснити причини популярності окремих політичних сил та лідерів. Які завдання місцеві виборці вважають найактуальнішими для втілення в життя депутатами на державному та регіональному рівнях?

План заняття.

1. Загальні відомості про сучасну партійно-політичну структуру України.
2. Партійно-політична структура Черкаської області та Канівського району.
3. Проаналізувати електоральну ситуацію в регіоні та виявити її особливості на фоні загальноукраїнської. Практична робота з результатами виборчих компаній.
4. Виявити головні чинники електоральної поведінки місцевих виборців. Практичне завдання: провести опитування виборців та проаналізувати його співставивши з п.3.

Заняття 6. *Політико-географічне значення творчості Т.Шевченка.* Про які тогочасні політико-географічні проблеми писав, яким було поетове бачення майбутнього України та її облаштування; в яких країнах бував і в яких відома спадщина Т.Шевченка (переклади творів, картини, пам'ятники). Скласти відповідну картосхему. Наскільки це співпадає з розселенням української діаспори і сприяє налагодженню стосунків між Україною та іноземними державами.

План заняття.

1. Політико-географічне значення та актуальність творчості Т. Г. Шевченка.
2. Т. Г. Шевченко у світі.
3. Відвідування музею Т. Г. Шевченка.

Практичні настанови та методичні рекомендації до виконання завдань практики.

Під час перебування на практиці студенти повинні максимально використати можливість закріплення навиків наукової роботи. Набуття навичок науково-практичної роботи передбачає, що практика надає можливість закріпити етапи наукової діяльності та методи економіко- і політико-географічних досліджень у процесі збору і обробки матеріалів із зазначеної проблематики та написанні звіту.

Студентам рекомендується перед початком практики уважно ознайомитись зі специфікою її проведення за сприяння її керівника. Вони опрацьовують рекомендовані та віднайдені самостійно джерела задля використання відповідної інформації при виконання конкретних завдань; набувають певні практичні навички при проведенні опитувань, під час бесід з державними службовцями, партійними діячами та громадськими активістами.

Задля уникнення нещасних випадків під час проведення практики всі студенти мають бути ознайомлені з типовими правилами техніки безпеки і пройти відповідний інструктаж

Виходячи із мети і завдань, студенти готують звіт про проходження практики. Звіт про практику подається кожним студентом у письмовому вигляді і повинен містити виконання усіх завдань практики, аналіз розглянутих проблем та висновки.

Звіт повинен відповідати і загальноприйнятим вимогам щодо оформлення наукових робіт. Посилання на літературні джерела наводяться по тексту в квадратних дужках [1, 6-9], [1, с.5-6]. Таблиці, картохеми та рисунки розміщуються по тексту з обов'язковими посиланнями. Джерела розміщуються після основного матеріалу в алфавітному порядку.

Частина 2.3

Перший етап практики – *підготовчий*. Він включає:

- ознайомлення студентів з цілями та завданнями практики;
- вивчення програми практики;
- попередній збір інформації про район проходження практики;
- ознайомлення студентів зі схемами та структурою складання типових характеристик економіко-географічних об'єктів;
- інструктаж студентів про правила та норми поведінки під час проходження практики, техніку безпеки;
- розподіл студентів на бригади, розподіл обов'язків у бригаді, обрання бригадирів;
- вирішення організаційних питань;
- технічна підготовка до практики (література, папір, канцелярські прилади, електронні гаджети, програмне забезпечення тощо).

Другий етап – *польовий*. Починається з вступної лекції на тему «Суспільно-географічна характеристика міста Канева» на якій студенти ознайомлюються з об'єктом дослідження, особливостями економіко-географічного положення, основними підсистемами міста, протіканням трансформаційних змін, що стосуються просторового розвитку міста.

На цьому етапі передбачено виконання наступних навчальних **завдань**:

1. Вивчення демографічної структури міста.
2. Вивчення промисловості міста.
3. Вивчення соціальної сфери міста.

Третій етап – *камеральний*. Він включає:

- збір, обробку, аналіз та синтез зібраної інформації;
- написання звіту економіко-географічної практики;
- захист звіту.

При виконанні кожного завдання студенти отримують інформацію про стан досліджуваної підсистеми по місту в цілому (невеликий огляд), необхідний мінімум статистичних матеріалів про об'єкт дослідження і

пояснення щодо методики виконання завдання. Обсяг завдання дається в розрахунку на можливість його виконання протягом робочого дня.

Заняття 1. *Настановча лекція.* Ознайомлення студентів з цілями та завданнями практики, вивчення програми практики, попередній збір інформації про район проходження практики, ознайомлення студентів зі схемами та структурою складання типових характеристик економіко-географічних об'єктів

Заняття 2. *Вивчення організації роботи на прикладі окремого промислового підприємства міста. Ознайомлення з організацією роботи готельно-ресторанного комплексу міста.*

Вивчення організації роботи на прикладі окремого промислового підприємства міста. Завдання: скласти економіко-географічну характеристику промислового підприємства. Зробити висновок про спеціалізацію промисловості міста Канева та оцінити сучасний рівень її розвитку (Додаток 1).

Об'єкти: три підприємства міста, що представляють різні галузі промисловості.

Матеріали: статистичні дані про стан промислового виробництва в Каневі. Карта м. Канева; результати опитування спеціалістів, що включають інформацію про склад підприємств, особливості технології, обладнання, постачання сировини, палива, енергії, водопостачання, транспорту та збут готової продукції.

Методи: польове економіко-географічне дослідження підприємства і його сировинної зони, опитування.

Для характеристики передбачено відвідання найбільших підприємств міста: філія Канівська ГЕС ПАТ «Укргідроенерго»;

Автобус для виїзду на підприємства:

Канівська філія ТОВ «Клуб сиру»;

Товариство з обмеженою відповідальністю «Ергопак».

Ознайомлення з роботою готельно-ресторанного комплексу (на прикладі готельно-ресторанного комплексу «Княжа гора» чи іншого).

Завдання: скласти економіко-географічну характеристику готельного комплексу, оцінити ступінь завантаженості готелю та перспективи готельно-ресторанного бізнесу у Каневі.

Матеріали: статистичні дані про стан готельно-ресторанного бізнесу в Каневі. Карта м. Канева; результати опитування спеціалістів, що включають інформацію про склад підприємства, перелік послуг, що надаються у комплексі, кількість створених робочих місць, сезонність у роботі, маркетингову діяльність підприємства, цінову політику.

Методи: польове економіко-географічне дослідження підприємства, опитування.

Заняття 3. *Вивчення музеїв міста. Проведення соціологічного дослідження мешканців міста та району.*

Вивчення музеїв міста. Завдання: скласти економіко-географічну характеристику закладу культури, оцінити роль і значення музеїв у нарощенні туристичного потенціалу міста.

Матеріали: статистичні дані про розвиток закладів культури в Каневі. Карта м. Канева; результати опитування спеціалістів, що включають інформацію про заснування і розвиток музею, перелік послуг, що надаються, кількість створених робочих місць, сезонність у роботі, цінову політику.

Методи: польове економіко-географічне дослідження закладу, опитування.

Передбачено відвідання: музею Т.Г.Шевченка, Канівського музею народно-декоративного мистецтва, Історичного музею «Канів від давнини до сучасності».

Проведення соціологічного дослідження мешканців міста та району.

Матеріали: анкета, програмний пакет IBM SPSS Statistics 22.0, результати спостереження. Методи: анкетування, спостереження, статистичний.

Під час виконання завдання студенти мають оволодіти навичками анкетування населення, здійснити підготовку даних для автоматизованого аналізу, здійснити аналіз отриманих даних із використанням програмних засобів аналізу статистичних даних, виявити рівень соціально-економічного стану населення міста, зробити висновки щодо географічних чинників його формування (Додаток 2).

Заняття 4. *Ознайомлення з організацією роботи місцевої влади. Вивчення системи управління міста та району.*

Завдання: ознайомитись з роботою міської ради та виконавчого комітету Канівської міської ради.

Матеріали: офіційний сайт Канівської міської ради, інформація, отримана інформація під час бесіди з керівниками відділів та працівниками виконавчого комітету.

Під час зустрічі студенти ознайомлюються зі структурою міської ради та виконавчого комітету, основними повноваженнями на завданнями органу місцевого самоврядування, системою документообігу, основними програмними та прогностичними документами, що визначають розвиток міста.

Заняття 5. *Дослідження транспортної системи міста та приміської зони.*

Матеріали: статистичні дані про діяльність підприємств сфери обслуговування, результати польових досліджень.

Методи: картографічний, опитування, спостереження.

Під час виконання завдання студенти вивчають напрями та інтенсивність пасажиропотоків через автостанцію Канів.

Заняття 6. *Дослідження особливостей розміщення підприємств сфери обслуговування.*

Матеріали: статистичні дані про розвиток підприємств сфери обслуговування у в Каневі, картографічна схема міста, результати спостереження.

Методи: картографічний, спостереження, статистичний.

Під час виконання завдання студенти мають побудувати профіль розвитку сфери обслуговування вздовж основних транспортних магістралей міста за напрямом центр-периферія, виявити основні закономірності розміщення підприємств громадського харчування, побутового обслуговування, торгівельних та ін. закладів.

Заняття 7. *Дослідження трансформацій планувальної структури міста.*

Матеріали: планшет, електрона основа картографічної схеми міста, результати спостереження.

Методи: картографічний, спостереження, статистичний.

Під час виконання завдання студенти виявити просторові особливості сформованих функцій території та основні напрями їх трансформації.

Частина 2.4.

Зміст та послідовність практичного навчання наступні:

Перший день

Мета: проведення інструктажу з техніки безпеки та вступної лекції (у ній вказується мета навчання, головні завдання, методи дослідження, відмічаються важливі теоретичні відомості, які заносяться до вихідного розділу звіту.

Другий - четвертий день

Мета: вивчення природної основи м. Канів.

На початку навчання ставляться такі **завдання:**

- *по-перше*, збирання теоретичних відомостей про природну складову урбанізованої території;
- *по-друге*, обстеження природної складової в межах населеного пункту та фіксування глибини її антропогенного перетворення;
- *по-третє*, використання зібраного польового матеріалу для написання розділу звіту (до вказаного розділу обов'язково зазначаються пункти / підпункти).

Для проведення польових і камеральних робіт застосовуються наступні методи досліджень: спостереження, зіставно-порівняльний, описовий, картографічний, моделювання.

П'ятий та шостий день

Мета: дослідження особливостей структурно-функціональної організації м. Канів як урбанізованої системи.

На початку навчання ставляться такі **завдання:**

- *по-перше*, збір теоретичних відомостей щодо особливостей функціонування й розвитку населеного пункту;
- *по-друге*, обстеження житлових масивів, промислових районів, транспортної інфраструктури, рекреаційних зон міста;

- *по-третє*, аналіз впливу соціально-господарської сфери та наслідки такого впливу для довкілля і населення;
- *по-четверте*, використання зібраного матеріалу для написання розділу звіту (до вказаного розділу обов'язково зазначаються пункти / підпункти). Окремо відмічається екологічна ситуація та шляхи її покращання.

Для проведення польових і камеральних робіт застосовуються наступні методи досліджень: спостереження, зіставно-порівняльний, описовий, картографічний, моделювання.

Примітка. Для групи студентів, які проходять практику з основ польових економіко-географічних досліджень, розробляються тематичні маршрути до м. Канів (проводяться у першій половині дня - до обіду; у другій половині дня відбуваються камеральні роботи). В межах групи формуються бригади та визначаються головуючі таких бригад.

Сьомий день

Мета: проведення диференційованого заліку, на якому підбиваються підсумки практичного навчання. Зокрема відмічається активність студентів під час польових досліджень, прояв їх творчої діяльності, оцінюються набуті теоретичні та емпіричні знання, вміння і навички, беруться до уваги особистісні переконання, погляди, ставлення до довкілля й людської діяльності у ньому.

Підставою для складання заліку є **виконані звітні роботи**. Їх написання передбачає врахування наступних **вимог**:

1. Звітні роботи складаються і подаються вчасно згідно графіку проведення даного виду практики. Вони повинні включати наступні елементи:

1. *Титульний аркуш*;

2. *Зміст* (перелік розділів, пунктів, підпунктів з вказанням початкових сторінок);

3. *Вступ* (мета й завдання практики, об'єкт, предмет, методи і підходи дослідження);

4. *Розділи* (результати дослідження);

5. *Висновки* (підсумки дослідження);

6. *Література* (перелік використаних джерел);

7. *Додатки* (супровідні картосхеми, графіки, таблиці тощо).

2. Умови оформлення звіту (у випадку друку):

- орієнтовний об'єм 30-35 стор.;
- друкований текст Times New Roman, кегль 14; інтервал 1,5; абзацний відступ – 1 см; вирівнювання по ширині;
- розмір полів: верхнє, нижнє, ліве – 2 см, праве – 1,5 см;
- обов'язкові посилання на використані джерела, наприклад: [7, с. 45];
- нумерація сторінок знизу й праворуч;

- таблиці і рисунки, які вставляються по центру у розділах і додатках, підписуються відповідно зверху та знизу жирним шрифтом; на запозичені таблиці і рисунки робляться посилання, наприклад: [15];

- вчитка тексту, чіткість і логічність подання матеріалу.

Примітка. Наочним супровідом під час складання диференційованого заліку студентами виступають **презентації**. Вони формуються у довільній формі та відображають головні результати польових економіко-географічних досліджень.

Рекомендована література:

Змістовна частина 1

1. Абрамов В. В. Спортивний туризм: підруч. для студ. спец. “Туризм”, “Менеджмент організацій”. Х.: ХНАМГ, 2011. 367 с.
2. Методичні вказівки зі спортивного орієнтування у навчальних закладах (міське та паркове орієнтування) / Укладачі: О. Гринюк, І. Степанець, Д. Гринюк, С. Уліганець. Київ, 2021. 23 с.
3. Основи спортивного орієнтування : навчально-методичні рекомендації / Укладачі: М. А. Щербаков., М. О. Лянной . Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 32 с.

Змістовна частина 2

Частина 2.1

1. Аріон. О.В., Удовиченко В.В. Літня польова ґрунтознавчо-біогеографічна практика: Навчально-методичний посібник. - К.: ВПЦ “Київський університет”, 2011. – 176 с.
2. Галік О.І. Метеорологічні прилади і методи спостережень. Практикум: навчальний посібник. Рівне: НУВГП – 2008, – 234с.
3. Геренчук К. І., Раковська Е. М., Топчієв О. Г. Польові географічні дослідження. – К.: Вища школа, 1975. – 248 с.
4. Слін Є. Я., Івченко С. І., Оляницька Л. Г. Шкільний визначник рослин. – К.: Радянська школа, 1978. – 359 с., іл.
5. Железняков Р. С. Гідрометрія, М.: - 1964.- 299 с.
6. Заповідники та національні парки України. – Київ: Вища школа, 1999. – 232 с.
7. Клименко М.О., Лико Д.В. Навчальні польові практики. – К.: Кондор, 2004.
8. Купач Т.Г., Дем’яненко С.О. Польові природничо-географічні дослідження територій: навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «географія» та «освіта». – К., 2017. – 80 с. (з табл., картами та рис.)
9. Методичні вказівки до виконання лабораторно-практичних робіт з курсу “Ґрунтознавство та географія ґрунтів” для студентів географічного факультету / Упорядн. Д.А. Тютюнник, І.М. Гнатюк. - К.: ВПЦ “Київський університет”, 1994.
10. Палієнко Е.Т., Мороз С.А., Куделя Ю.А. Рельєф та геологічна будова Канівського Придніпров’я. - Вид-во Київ. ун-ту, 1971. - 96 с.
11. Природні умови Канівського Придніпров’я та їх вивчення : Навчальний посібник / Колектив авторів, відп. редактор П.Г. Шищенко. – Київ : Київський університет, 1992. – 270.
12. Шевчик В.Л. ПЗ Канівський // Фіторізноманіття заповідників і нац. природ. парків України. Ч.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники // За ред. В.А. Онищенко і Т.Л. Андрієнко. – К.: Фітосоціоцентр, 2012. - с. 151—169.
13. International cloud atlas: Manual on the observation of clouds and other meteors / V.1 revised edition. – Geneva – Switzerland. 1975: Secretariat of the World Meteorological organization. (Міжнародний атлас хмар. Керівництво зі спостереження за хмарами та іншими атмосферними явищами).

Частина 2.2

А. Друковані джерела

1. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: навч. посібн. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2010.
2. Політична географія та геополітика: навч. посібник. / За ред. Б.П.Яценка. К.: Либідь, 2007.
3. Стафійчук В.І. Політична географія світу: навч. посібник. Херсон: ОЛДІ-Плюс, 2016.
4. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посібник. 2-е видання, перероблене і доповнене. К.: Знання, 2007. 422 с..

5. Боєчко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: ретроспектива та сучасний стан. К.: Основи, 1994.
6. Боднар А. Л., Дьогтяр А. М., Трюхан М. О. Делімітація та демаркація кордонів: проблеми, пошуки, рішення. Український географічний журнал №3, 1998.
7. Глобальні виклики сучасності: суспільно-географічний вимір: монографія / за ред. Б. П. Яценка, В. К. Кіптенко, В. В. Смаль. К.: ВПЦ «Київський університет», 2012.
8. Гелд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д. та ін. Глобальні трансформації: Політика, економіка, культура. Пер. з англ. Переднє слово Ю. Павленка. К.: Фенікс, 2003.
9. Географічна енциклопедія України. В 3 т. К., 1989-1993.
10. Дністрянський М.С. Геополітика: Навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011.
11. Дністрянський М.С. Етнонаціональний чинник в геополітичних процесах: глобальні виміри та неадекватні інтерпретації. Вісник Львівського університету: Серія Міжнародні відносини. Вип. 7, 2002. С.20-26.
12. Дністрянський М.С. Кордони України. Політико-адміністративний устрій. Л.: Світ, 1992.
13. Дністрянський М.С. Типологія держав світу за етнонаціональним складом населення та характером територіальних етнополітичних відносин. Український географічний журнал, №4, 2002. С.46-49.
14. Енциклопедія «Черкащина». Упорядник Віктор Жадько. К., 2010. С.391-392.
15. Заставний Ф. Українські етнічні землі. Львів, 1993.
16. Кубійович В. Географія України і сумежних країв. Краків-Львів, Українське видавництво, 1943. 516 с.
17. Кубійович В.А. Територія й людність українських земель Л.: 1935.
18. Лотоцький С., Трохимчук С. Україна в світовому геополітичному просторі. Львів: Вид-во ЛНУ, 2002. 192 с.
19. Мельничук А., Стафійчук В. Україна в багатополлярному глобальному політичному просторі. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011, Вип.15(27). С.201-208
20. Соціально-економічна географія України: навч. посібник / За ред.. Шаблія О.І. Вид. друге, перероб. і доп. Л.: Світ, 2000.
21. Стафійчук В. І. Сучасне регіональне політико-географічне положення України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія: Наук. Збірник, 2017. №3(68)/4(69). С.139-144 (195 с.)
22. Українська державність у XX ст.. К., 1996
Б. Електронні джерела
23. Атлас адміністративно-територіального устрою України. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13404> (дата звернення 22.05.2021)

Частина 2.3

Основна:

1. Атлас адміністративно-територіального устрою України. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13404> (дата звернення 22.08.2024)
2. Генеральний план міста Канева. URL: <https://kaniv-rada.gov.ua/generalnij-plan-mista-12-06-37-23-01-2024/> (дата звернення: 28.08.2024)
3. Методи суспільно-географічних досліджень: навчально-методичне видання / за ред. К. Мезенцева. Київ: Видавництво «Фенікс», 2021. 100 с.
4. Паспорт Канівської міської об'єднаної територіальної громади: веб-сайт. URL: <https://kaniv-rada.gov.ua/news/1706000648/> (дата звернення 28.08.2024)
5. Стратегія соціально-економічного та культурного розвитку Канівської міської територіальної громади на 2025-2035 роки: веб-сай. URL: <https://kaniv-rada.gov.ua/news/1735294954/>

6. Стратегія розвитку Канівської міської територіальної громади до 2030 року. URL: <https://kaniv-rada.gov.ua/strategiya-rozvitku-kanivskoi-miskoi-teritorialnoi-gromadi-do-2030-roku-10-48-37-12-03-2024/> (дата звернення 28.08.2024)

Додаткова:

7. Історико-культурні заповідники. Плани організації територій (Київ, Канів, Батурин): монографія / за ред. канд. архітектури, лауреата Держ. премій України в галузі архітектури В. Вечерського ; НДІ пам'яткоохорон. дослідж. Київ : Павленко, 2014. 255 с.
8. Канівський природний заповідник : Проспект / уклад. М. Г. Чорний, В. М. Грищенко ; фото А. М. Клименко. К. : Задруга, 1998. 6 с.
9. Канівський природний заповідник: путівник / підгот. Л. В. Бакалина та ін. Канів, 1999. 112 с.
10. Канівщина туристична : буклет. Черкаси : РІВА "Бізнес-стиль", 2011. 95 с.
11. Любіцева О. О., Бабарицька В. К. Туризмознавство: вступ до фаху : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Київський ун-т, 2008. 335 с.
12. Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: монографія. Київ: Прінт Сервіс, 2014. 132 с.
13. Навчальний посібник «Туристичне краєзнавство: Канівщина»: навчальний посібник / за ред. О.О. Любіцевої. Київ: Альфа-ПК, 2017. 194 с.
14. Підгрушний Г. П., Мезенцев К.В. Привабливість території для проживання людини: методологічні та прикладні аспекти дослідження. Український географічний журнал. 2015. Вип. №1 С. 32-41.
15. Регіональна економіка. / за ред. Я.Б. Олійника. Київ.: Фурса, 2008.
16. Соціальна географія : підручник / за ред. Л. М. Немець, К. В. Мезенцева. Київ: Фенікс, 2019. 304 с.
17. Чорний М. Г., Чорна Л. О. Канівський природний заповідник: передумови створення, ретроспективний аналіз діяльності, сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2013. 383 с.

Частина 2.4

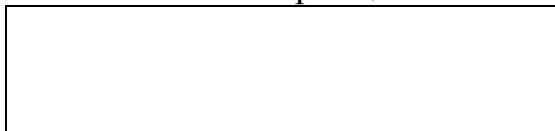
1. Гавриленко О.П. Геоекологічне обґрунтування проектів природокористування : підручник. 2-ге вид., випр. і доп. Київ.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. 304 с.
2. Географічна енциклопедія України: у 3 т. / [відп. ред. О. М. Маринич]. Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989-1993.
3. Геренчук К.І. Польові географічні дослідження: навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1975. 246 с.
4. Дмитрук О. Ю. Урбаністична географія: Ландшафтний підхід: Методика ландшафтного аналізу урбанізованих територій. Київ: РВЦ "Київський ун-т", 1998. 139 с.
5. Міхелі С.В. Щоденник навчальної польової практики ландшафтознавства : навчальний посібник. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 58 с.
6. Природні умови Канівського Придніпров'я та їх вивчення: Навчальний посібник / під ред. П.Г. Шищенка. Київ: Вид-во "Київський університет", 1992. 270 с.
7. Навчально-польова практика з географічних дисциплін : навчальний посібник / за ред. Я.О. Мольчака, О.І. Бондара, В.Г. Чирки. Луцьк: Надстир'я, 1999. 264 с.
8. Самойленко В. М. Антропізація ландшафтів : підручник. Київ : Ніка-Центр, 2021. 304 с.

Додаток 1

Паспорт промислового підприємства

Назва підприємства «_____»	
Статус _____	Місцезнаходження _____
Галузь _____	Працює з _____ року
Кількість працівників _____	з них _____
	інж-керівн. персонал _____
	робітники _____
	інші _____
Середня заробітна плата _____	грн.; службовця _____
	робітника _____
Основні робітничі професії _____	
Обсяги виробництва (в динаміці за 3-5 років) _____	
Продукція підприємства _____	
Ціни на основні види продукції _____	
Собівартість продукції _____	Основні фонди (якість) _____
Партнери по сировині _____	
по готовій продукції _____	
Зовнішньоторговельні зв'язки _____	
Наявність іноземних інвестицій _____	

Принципова схема технологічного циклу підприємства

Додаток 2

Зразок анкети для соціологічного опитування населення

Стать _____ Вік: 18-24 _____; 25-45 _____; 46-64 _____; старше 65 років _____

Сімейний стан _____ Скільки осіб складає домогосподарство _____

Чи є в складі сім'ї: діти _____ (____); непрацюючі особи старше працездатного віку _____ (____)

Ваш рівень освіти: середня _____; середня спеціальна _____; вища _____; науковий ступінь _____.

Як давно Ви проживаєте в Каневі: з народження _____; більше 10 років _____; 5-10 років: _____; менше 5 років _____.

Місце роботи:

Державний сектор _____

Приватний сектор _____

Комунальне підприємство _____

Домогосподар (ка) _____

Приватний підприємець _____

Безробітний _____

Промисловість _____

Транспорт _____

Торгівля _____

Управління _____

Освіта та наука _____

Інші галузі _____ (вказати)

Рівень доходів домогосподарства

Загальний дохід сім'ї _____

Бажаний рівень доходу через 5 років _____

Як Ви оцінюєте свій рівень життя: вище середнього по місту _____; середній _____;

нижче середнього по місту _____

Розвиток соціальної інфраструктури:

Якою є часова доступність до дитячого садочка (хв.) _____; школи _____; поліклініки _____

Чи використовуєте Ви громадський транспорт, щоб дістатись до дитячого садочка _____; школи _____; поліклініки _____

Чи звертаєтесь Ви до закладів, що надають платні послуги у сфері дошкільної освіти _____;

шкільної освіти _____; медицини _____.

Чи задоволені Ви рівнем обслуговування у місцевому: (від 1 до 5 білів; 5 – найвищий) дитячому садочку _____; школі _____;

поліклініці _____.

Стан розвитку зелених секторів :

Чи сортуєте Ви сміття _____

Якщо ні, чи готові Ви це робити, якщо для цього будуть створені відповідні умови _____

Скільки Ваше домогосподарство використовує води щомісяця (загалом/гаряча) _____/_____

Середній щомісячний рахунок за ЖКП (під час опалювального сезону) _____ / _____ (заг / опалення)

Чи провели заходи щодо енергозбереження _____ Які _____

(зовнішнє утеплення квартири, заміна батарей, встановлення лічильника тепла, інший варіант)

Чи вплинуло це на температуру повітря в квартирі _____ На вартість опалення _____

Скільки часу Ви витрачаєте на дорогу на роботу _____

Який вид транспорту використовуєте _____

Чи є у домогосподарстві автомобіль _____

Чи маєте план придбати автомобіль, якщо ваші доходи зростуть _____

Чи часто Ви відвідуєте зелені зони міста _____ (щодня, кожні вихідні, раз на місяць)

Скільки часу необхідно витратити, зоб дістатись до найближчої зеленої зони _____

Оцініть ефективність екологічної політики міської влади _____ (5-1 – 5 – найкраще)